

ARVID FREDBORG:

De tyska konservativas problem

I Västtyskland liksom i Frankrike och Italien finns det många anhängare av modern konservatism men inget parti som smälter samman klassisk konservatism med liberalism. Efter andra världskriget bildades de borgerliga icke-konfessionella partierna CDU och CSU som också attraherade politiskt konservativa. Det senare hade en betydligt mer konservativ prägel än CDU.

Flera försök att bilda ett modernt konservativt parti i Västtyskland har misslyckats. Vid det senaste valet fick republikanerna, protestpartiet till höger, sensationella siffror inte minst i Bayern. CDU försöker nu vinna tillbaka sina väljare med en politisk kursväxling.

Fil dr Arvid Fredborg är författare och politisk konsult.

Självfallet finns det konservativa människor i Förbundsrepubliken Tyskland liksom i alla andra europeiska länder. Frågan är emellertid vad man menar med "konservativ". Är det personer som endast eller nästan endast vill bevara, konservera ett visst politiskt system, med andra ord status quo? I så fall måste man dit räkna allt ifrån det kommunistiska partiet i DDR, Ligatjov et consortes i Sovjetunionen och Treurnichts anhängare i Sydafrika. Eller skall man kalla dem konservativa, som vill återställa ett — kanske aldrig så gott — tillstånd i det förflutna? Den ena definitionen är lika orimlig som den andra. I det ena fallet begagnas ordet "konservativ" i pejorativ bemärkelse, i det senare som beteckning för vad som i själva verket borde heta reaktionär. Men det är svårt att ge en täckande definition. Man kan ju tänka sig, att ett folk funnit den ideala styrelseformen och vill fasthålla vid denna utan att man kan stämpla dem som anhängare av status quo. Ty varje styrelseform måste utvecklas. Vidare har vi ju många fall, då folk förlorat sin frihet och vill återställa den — utan att de behöver vara reaktionärer.

Denna artikel syftar emellertid inte att gå djupare in i definitionsfrågorna utan att se de tyska konservativas problem i ljuset av vad som betraktas som modern konservatism, som en åskådning à l'anglaise, som förverkligas av ett klart demokratiskt parti som tories med individuella variationer i olika läner. Det innebär med andra ord en åskådning, som vill utveckla politiskt liv, samhälle och stat i den riktning, som anvisas av västerländsk frihetstradition med individuellt initiativ och ansvar, hushållning med både pengar och offentliga åtgärder i ett samhälle, byggt på

en sund marknadsekonomi. Det är med andra ord en sammansmältning av klassisk konservatism med liberalism. Dessvärre finns det utanför Storbritannien och de skandinaviska länderna få partipolitiska former för en sådan åskådning. De saknas inte endast i Tyskland utan både i Frankrike och Italien, ehuru det för visso finns många anhängare av modern konservatism.

Redan strax efter krigen drömde vissa om ett tory-parti obelastat av spökerna från det förgångna.

Partipolitisk nyorientering 1945

Problemet har existerat länge i förbundsrepubliken Tyskland men är fortfarande inte löst. Vid sammanbrottet 1945 stod den tyska nationen i de tre västzonerna inför nödvändigheten att åstadkomma en partipolitisk nyorientering så långt det var möjligt under ockupationsmakternas tunga hand och starka misstro mot all begynnande politisk organisering hos de besegrade. I enstaka fall var misstron berättigad. Nazisterna försvann naturligtvis inte helt och hållet år 1945.

Lättast var det att få till stånd en organisation för socialdemokraterna. Ty deras parti kunde återupprättas såsom förföljt under Tredje riket. Det var en fördel på samma gång som det för de gamla socialdemokraterna från Weimar var en fara. Ty skulle de anknyta till det gamla partiet utan att beakta vad som fört detta i fördärvet? Den man, som snart framstod som ledare, först kallad språkrör, för socialdemokraterna, Kurt Schumacher, var

fast besluten att på två områden bryta med traditionen från Weimar. Det ena var att det nya partiet skulle uppträda som *nationellt*. Det andra var att vägra att vara med på något som helst samröre med kommunisterna. Däremot visade sig det nya socialistparti, som grundades av Schumacher, i ett tredje avseende till en början — tills Godesbergprogrammet antogs år 1959 — knutet till Weimar-tidens socialister. Det var i fråga om de ekonomiska problemen, delvis också på det sociala området.

För personer med icke-socialistisk inställning var det med hänsyn till ockupationsmakternas inställning betydligt svårare att organisera sig politiskt efter 1945. Det fanns emellertid personer, som introducerade en ny och som det snart skulle visa sig betydelsefull idé. Men även de hade svårigheter. Det var att skapa ett icke-konfessionellt kristligt parti, som också skulle innesluta personer, som var konservativa, i ett stort mellanparti. Denna idé kunde efterhand förverkligas år 1946. Det var CDU, i Bayern kallat den kristligt-sociala unionen, CSU. Den kristligt-demokratiska unionen, CDU, utövade redan från början en stark attraktion också på personer, som var politiskt konservativa, även om det parti de anslöt sig till officiellt var ett mittparti och t o m i Ahlen år 1947 antog ett program, som snarast var till vänster om mitten. Vissa regionalpartier hade konservativ prägel, så Bayern-partiet (som rätt snart sögs upp av CSU) och i Niedersachsen det s k Deutsche Partei, det tyska partiet. Dessutom hade CSU en betydligt mer konservativ prägel än CDU. Men något landsomfattande konservativt parti kom inte till stånd.

Ett diskrediterat begrepp

Varför? Fanns det inte behov av ett sådant? För visso. Redan strax efter kriget råkade jag tyskar, som drömde om ett tory-parti, obelastat av spökena från det förgångna. Men dessa spöken var osedvanligt livskraftiga. Ty tyskar som utlänningar hänvisade till den roll, som de tysk-nationella med cirka 10 % av riksdagsmännen och rösterna spelat för Hitlers makttillträde. — senare delade de ju samma öde som övriga partier. Men vad som skett före 30 januari 1933 syntes ha diskrediterat begreppet "konservativ". Man hörde namn som von Papen (som tillhörde det katolska Zentrum, tills han blev utesluten) och Hugenberg, som otvivelaktigt var en politisk fossil. Det är emellertid klart, att de tysk-nationella inte var konservativa i modern mening. Ett slag såg det ut, som om Stresemanns tyska folkparti skulle utveckla sig till något sådant. Men efter hans död år 1929 upplöstes det snabbt.

Vad slutligen den 30 januari 1933 beträffade berodde vad som skedde denna ödesdigra dag utom på Hindenburgs senilitet på att inte endast de tysk-nationella utan alla tyska partier inklusive socialdemokrater och kommunister totalt felbedömde Hitler och hans rörelse. De flesta utländska iakttagare trodde också, att nazisterna skulle tämjäs av majoriteten av den nya riksregeringen, där Hitler till en början endast hade två av sina anhängare som följeslagare.

Om det funnits ett modernt, konservativt parti är det mindre sannolikt, att detta inlåtit sig med en man, som genom Potempa-affären år 1932 som vilken orientalisk ledare som helst visat sig gilla mordet som medel i politiken. Men detta

konservativa parti fanns inte. Visst, det fanns folk med sådan åskådning, bl a inom militären. Men de var splittrade och de tysk-nationella leddes av personer av en helt annan typ.

Under de första efterkrigsåren var skeendet på 1930-talet ännu levande för miljoner tyskar. Det var därför inte onaturligt, att många personer tvekade att beteckna sig som konservativa och till och med fann det bekvämt att stödja CDU, som i varje fall var borgerligt och vars bayerska systerparti var klart konservativt. Men dessutom fanns ett annat hinder

Vad som skett före 30 januari 1933 syntes ha diskrediterat begreppet "konservativ".

för en konservativ partibildning, nämligen ockupationsmakternas inställning. Ty hos dem rädde länge vanföreställningen, att Hitler varit konservativ och hans parti befunnet sig till höger på den politiska värdeskalen. Denna vanföreställning har visat sig vara osedvanligt livskraftig. Fortfarande påträffar man många, som anser, att det nationalsocialistiska partiet inte var socialistiskt, att Hitler inte hade något stöd bland de tyska arbetarna och att han och hans rörelse representerade den preussiska militarismen. Under sådana förhållanden är det till och med sannolikt, att de västallierade skulle ha slagit ned på alla konservativa försök att organisera sig som tecken på begynnande neonazism.

Sedan de tyska partierna organiserat sig fick de allierade tröghetslagen till bundsförvant. Men problemet ställdes av ingen mindre än den tyske socialdemokratiske ledaren, dr Kurt Schumacher.

Hösten 1951 gjorde han ett offentligt uttalande, att Tyskland behövde ett modernt konservativt parti. När jag kort därpå förde ämnet på tal sade han, att CDU fungerade som ett konservativt parti men förde ett språk, som hörde hemma någonstans i mitten. Det rör sig med andra ord, fortsatte Schumacher, om falsk ursprungsbeteckning. Det vore mycket sundare för tysk politik, om det funnes ett konservativt parti, som öppet bekände sig såsom sådant.

Motståndarna såg i hans uttalande ett försök att reducera CDU:s styrka vid valen och på så sätt ge SPD chans att bli största parti. Visst, det kan ha medverkat. Men de som kände Schumacher torde i hans deklARATION framför allt se hans benägenhet att spela med öppna kort, som gjorde läget tydligt för anhängare och motståndare.

Flera försök att bilda ett konservativt parti

Efter Schumachers död år 1952 gjordes flera försök att bilda ett modernt, konservativt parti. Det första var tre år senare, när flyktingpolitikern Waldemar Kraft kände marken gunga under sitt parti, Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten. Han ville kombinera den konservativa flygeln av detta parti med en grupp inom FDP, som höll på att bryta sig ut ur detta parti och det redan nämnda partiet, DP, Deutsche Partei, som till övervägande del var konservativt men där det också fanns en flygel, vars demokratiska sinnelag kunde sättas i fråga. Kraft var likväl ingen stark man som hade kunnat bli den ledare, som behövdes. Försöket misslyckades.

Allvarligare var ett försök, som gjordes några år senare, att bygga ut Deutsche Partei till ett landsomfattande parti. En av dess ledare, dr Hans-Joachim von Merkatz, länge minister för förbundsrådsangelägenheter, ville sedan länge att DP skulle göra ett allvarligt försök att etablera sig på riksplanet. Han var själv övertygad demokrat och en bildad person. Han hade modet att i en förbundsdebatt bekänna sig som monarkist utan att partout vilja restaurera den wilhelminska monarkin. I ett föredrag, sedermera tryckt i boken "In der Mitte des Jahrhunderts", sade han bl a: "Den konservative av i dag vänder sig bestämt emot en ideologisk programmatik, som den som utvecklades under det nittonde århundradet." I fortsättningen hette det, att de konservativa måste befria sig från att romantiskt vända sig mot det förflutna. Konservativt tänkande och handlande är en motsats till restauration och reaktion. Men när DP:s regionala bas försvagades beslöt hans partikamrater medan Merkatz var i utlandet att ansluta sig till CDU. Där var man måttligt förtjust över denna "förstärkning". Senare sade Adenauer till mig: "Vi kunde inte rätt gärna säga nej. Herrarna och damerna är inte välkomna!"

En starkt bidragande orsak till att också detta försök misslyckades var, att Adenauer i allmänhetens ögon var konservativ. Så länge han satt vid rodret behövdes därför, menade många, intet konservativt parti. En annan orsak har nyligen påpekats för mig av en skarp iakttagare av tysk politik. Efter den erhardiska reformen 1948 och förbundsrepublikens grundande och snabba utveckling framstod den sittande regeringen som så framgångsrik, att väljarna drogs till det parti,

som identifierades med framgången, CDU/CSU. De två mindre partierna, som medverkat till framgången, honorerades inte för detta av väljarna, som attraherades av det parti, som representerades av Adenauer och Erhard.

Under 1960-talet diskuterades emellertid, vad som skulle hända efter att dessa båda ledande politiker lämnat valplatsen och i privata kretsar umgicks man med tanken att göra nya försök. Den konservativa ideologin fick i tidningar och tidskrifter nya bidrag, främst måhända av skriftställaren Armin Mohler.

Förhållandet mellan CDU och CSU

Så småningom började förhoppningar koncentreras till ledaren av CSU, Franz-Josef Strauss. Att denne var konservativ av modernt snitt kunde ingen betvivla, liksom heller ej att han var en politisk naturbegåvning. Han gav också intrycket av att vara en stark ledare. Den som kom i beröring med honom kunde dock inte undgå känslan av att det fanns något av en Hamlet hos honom. Hans språk var mustigt, kraftigt (och avpassat efter bayersk smak). Men hans handlande stod inte alltid i överensstämmelse med vad han sagt.

Efter Adenauers avgång framförde Strauss ofta kritik mot det större systerpartiet för att det drogs mot vänster och försummade sina konservativa väljare. Efterhand gjorde han antydningar om att CSU borde säga upp "fraktionsgemenskapen" (alltså det gemensamma handlandet i förbundsdagen) med CDU som gjorde de båda till ett parti utåt.

Men först år 1976 syntes han vilja göra slag i saken. Ledande CSU-politiker var då samlade i Wildbad Kreuth för att dis-

kutera problemet. Till allmän överraskning beslöt de med avsevärd majoritet att säga upp fraktionsgemenskapen med CDU. Därmed avsågs ingen brytning mellan de båda. De skulle fortsätta att samarbeta intimt. De skulle heller inte konkurrera med varandra i valkretsarna utan endast på delstatsplanet. Med andra ord, CDU skulle ställa upp en egen *Landesliste* i Bayern och på denna få ett antal mandat, medan CSU skulle ställa upp landslistor i de övriga delstaterna. Det är sannolikt, att CDU och CSU i Bayern tillsammans skulle ha fått fler röster och

Hos ockupationsmakterna rådde länge vanföreställningen att Hitler varit konservativ.

mandat än enbart CSU. Det fanns ju många invandrare, som inte obetingat gillade det bayerska språkbruket och Strauss' partis utpräglat konservativa karaktär. I de övriga länderna var det inte endast sannolikt utan säkert, att resultatet blivit bättre än om enbart CDU ställt upp. De borgerligt sinnade, som då redan börjat röstskolka eller välja protestpartier hade då inte behövt detta. CSU:s landslistor hade givit dem det alternativ, som konservativa väljare eljest inte haft. Politiska observatörer uppskattade röstvinster till 3–5 %.

Men Strauss ändrade sig snart och förslaget togs tillbaka. Varför? För det första var det inte lokalt förankrat hos de egna och mötte stark opposition, särskilt i Schwaben och Franken. Många insåg inte, att rösterna på landslistor, "die Zweitstimme" med det tyska systemet var det

viktigaste, emedan dessa listor så att säga korrigerade resultaten av direktvalen i enmansvalkretsar.

Därtill kom, att Strauss inte underrättat CDU:s ledning om sina avsikter, och för dem förklarat, vad förslaget i Wildbad Kreuth innebar. I CDU:s högkvarter i Bonn uppfattade man därför detta som en grov illojalitet och reagerade våldsamt. Bidragande var också, att CDU då i stället för ett starkt CSU med ett femtiotal medlemmar av förbundsdagen tvingats räkna med ett större konservativt parti med kanske 75–80. Bidragande till Strauss'

Efter Wildbad Kreuth gjorde CDU en svängning mot vänster.

hastiga reträtt var emellertid också, att han hade något Hamlet-artat i sin natur. Betecknande nog berör han inte Wildbad Kreuth med ett ord i sina nyligen utkomna posthuma memoarer. Detta kan likväl bero på att han inte hann med detta känsliga tema före sin död. Strauss' reträtt innebar, mänskligt att döma, att tanken att av CSU göra ett landsomfattande, modernt konservativt parti begravts.

Detta är ur konservativ synpunkt så mycket mer att beklaga, sm CDU efter Wildbad Kreuth gjort en svängning mot vänster, som accelererats under den nyligen avsatte generalsekreteraren Heiner Geissler. Han ansåg (och anser), att man lugnt kan ignorera de konservativa väljarna, emedan de inte har något annat alternativ än CDU att rösta på. Detta är emellertid ett både felaktigt och farligt resonemang. Valstatistiken visade på ett tidigt stadium att det fanns ett alternativ — att inte rösta alls. Dessutom skulle nyligen ett

andra alternativ dyka upp, till vilket skall återkommas.

Sedan regeringsskiftet kom till stånd år 1982 genom FDP:s omsvängning och oenigheten inom socialdemokratin fick Geissler ett starkt argument för en fortsättning av sin kurs. Det var hänsynen till det mindre mittenpartiet inom den nya regeringskoalitionen, de fria demokraterna. Geisslers ställning stärktes förenam i parentes sagt av en tilltagande kritik mot den pragmatiska förbundskanslern Helmut Kohls ledarskap, eller som det uppfattades av många, brist på ledarskap. Kritiken leddes av Franz Josef Strauss med instämmande av dennes vedersakare, veckotidningen Der Spiegel, som (om än från andra utgångspunkter) ville komma åt Kohl.

Republikanerna

Geisslers vänstersvängning honorerades inte av väljarna. Hade motsatsen varit fallet hade han kanske varit förbundskansler i dag. I stället förvärrades CDU:s valutsikter genom uppkomsten av ett protestparti till höger, Schönhubers "republikaner". Vid de senaste valen har detta fått sensationella siffror, inte minst i Bayern, där det lyckats bringa ned CSU under femtioprocentgränsen. Partiet har en extrem ehuru tämligen oklar högerideologi och har bland sina valda en del personer med tvivelaktigt anseende. Men i motsats till vad som påstås är det *inte* neo-nazistiskt. Ledaren, Schönhuber, är en känd televisionstjärna, som politiskt intagit de flesta av de i modern historia kända politiska åsikterna. Han har förstått att skickligt framställa sig som det konservativa alternativ, som hittills saknats, utan att nå

gon människa kan påstå, att han är den felande länken.

Om det nya partiet är mer än en dagslända återstår att se. Men det har otvivelaktigt haft inverkan på den inre utvecklingen inom CDU. I lång tid har det varit uppenbart, att Kohls och Geisslers nå inte kunde trivas under samma tak. Konflikten dem emellan gällde inte endast partiets kurs utan också vem som skulle leda det. På Geisslers sida stod inte endast de, som gillade hans vänsterkurs, utan också personer, som ville komma åt Kohl och själva erövra köttgrytorna. En aspirant på kanslersposten var ministerpresidenten i Baden-Württemberg, Lothar Späth, "der cleverle", som han kallades. En annan var ministerpresidenten i Niedersachsen, Albrecht. Men när det kom till kritan ville eller vågade ingen hålla i skaftet. Kohl vann en lätt seger.

Politisk kursväxling

Partidagen i Bremen visade inte endast, hur lätt det är att underskatta fullblodspolitikern Kohl utan också att med den nye generalsekreteraren Volker Rühe en politisk kursväxling ägt rum. Hur långt den kommer att gå är ännu osäkert. Men

ett av dess huvudsyften är otvivelaktigt att till CDU återvinna de förlorade konservativa rösterna. Om det lyckas kan endast framtiden utvisa. Krukan har spruckit. Kan man lappa ihop den? Förmodligen vore det lättare att vinna syftet med en ny kruka. Men den man, som skulle ha kunnat göra det, Franz Josef Strauss, finns inte mer. Någon annan person i offentlig ställning, som skulle kunna skapa ett modernt, tyskt, konservativt parti, finns inte i sikte.

Problemet diskuteras i detta nu i smärre privata kretsar i Tyskland. Det har blivit särskilt aktuellt genom den dramatiska utvecklingen i DDR. Den har otvivelaktigt erinrat om den tyska frågan som olöst problem. Den har också pekat på de tyska konservativas problem att såsom åsiktsriktning inte komma till rätta i det partisystem, som tillkom under helt andra förhållanden än som råder i dag. Men även om många icke-konservativa skulle vara villiga att ansluta sig till Kurt Schumachers definition för trettioåttio år sedan kan ingen underskatta de enorma politiska, ekonomiska och organisatoriska problem, som möter den, som söker bryta igenom det etablerade partisystemet i syfte att få en bättre balans i tysk politik.